

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ PEDAGOGIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
pedagogiji*

Research in Special Pedagogy

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj pedagogiji

- Za izdavača:** Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan
- Urednik edicije:** Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić
- Uređivački odbor:**
- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
 - Prof. dr Snežana Pejanović
 - Prof. dr Zoran Ilić
 - Prof. dr Branko Ćorić
 - Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović
 - Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović
 - Prof. dr Danka Radulović
 - Prof. dr Aleksandar Jugović
- Recenzenti:**
- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
 - Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Štampa:

„Planeta print“, Beograd

Tiraž:

150

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/54 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika “Istraživanja u specijalnoj pedagogiji”

ISBN 978-86-80113-83-8

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Pedagogy

For Publisher: dr. Dobrivoje Radovanović, dean

Edition Editor: dr. Zorica Matejić-Đuričić

Editorial Board:

- dr. Dobrivoje Radovanović
- dr. Snežana Pejanović
- dr. Zoran Ilić
- dr. Branko Ćorić
- dr. Vesna Žunić-Pavlović
- dr. Vesna Nikolić-Ristanović
- dr. Danka Radulović
- dr. Aleksandar Jugović

Reviewers:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Printing:

„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:

150

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing Edition: Articles and Monographs.

Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of “Research in Special Pedagogy “

ISBN 978-86-80113-83-8

KRIMINALITET I ZAVODSKE SANKCIJE

- stvarne i prividne posledice kaznene politike u Srbiji –

Zoran Ilić, Goran Jovanić

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Kriminalitet u Srbiji, njegov karakter, obim i oblici ispoljavanja, poslednjih decenija menja svoje lice i sve više postaje ozbiljna smetnja u razvoju društva. Pronalaženje adekvatnih odgovora – strategija i modela za njegovo sprečavanje i suzbijanje – svođenje u podnošljive okvire zahteva od svih bitnih činilaca hitno i intenzivno delovanje. U fokusu našeg interesovanja nalazi se upravo sagledavanje suštinskih karakteristika kriminaliteta punoletnih i maloletnih lica u Srbiji poslednjih 5 godina, posebno krivično-pravnog reagovanja organa i službi formalne socijalne kontrole. Prvi deo rada je posvećen sagledavanju savremenih globalnih strategija društvene kontrole kriminaliteta i mogućnosti njihove implementacije na našim prostorima. Analizirajući obilje statističkih pokazatelja o stanju institucionalne – zavodske zaštite osuđenih i mladih u sukobu sa zakonom konstatovali smo da je ovaj „sistem“ zahvatila ozbiljna kriza. Zabrinjava evidentan porast zatvorske populacije, koji pretili da obesmisli sve napore i reformske zahvate u oblasti kaznene politike. Analizirajući posledice kaznene politike nastojali smo da izdvojimo one koje su stvarnog od onih koje su prividnog karaktera. Poseban deo rada posvećen je analizi problema pritvaranja – privremenog lišavanja slobode i njegovog „doprinosa“ u borbi protiv najtežih vidova kriminala u Srbiji.

Gljučne reči: Kriminalitet, mladi u sukobu sa zakonom, zavodske sankcije, kaznena politika, formalna socijalna kontrola

Kreatori i praktičari u domenu kaznene politike bili gde na svetu veoma su zainteresovani za pronalaženje pravih rešenja u izradi sistema društvenog i državnog reagovanja na kriminalitet i njemu srodne pojave. U nastojanjima da se pronađu i promovišu strategije i programi koji će garantovati efikasniju zaštitu od ovog društvenog zla, savremeni svet je preplavljen čitavim spektrom različitih pristupa i modela kontrole kriminaliteta i devijantnosti. Na dugoj strani, kriminalitet kao individualna i društvena pojava beleži stalni porast, menja svoje lice, postaje sve složeniji i čini se ozbiljniji protivnik, primaran problem, a njegovo svođenje u podnošljive okvire uslov za opstanak i napredak društva. Tzv. „kriza bezbednosti“ koja je poslednjih decenija zahvatila mnoga područja, pogotovu zemlje tranzicionog tipa, nastala je i kao posledica znatnog pomeranja sistema vrednosti i uloge zajednice, ali i evidentnog gubitka poverenja građana u pravo, zakone i institucije državne – društvene kontrole. Stoga je na mestu Berkijeva (R. N. Berki, 1986.) čuvena teza da „red i zakon“ (law – and order) nisu dve stvari od kojih je jedna cilj a druga instrument za postizanje tog cilja. Red se postiže pra-

vom i zakonom, ali on nije puki rezultat već svojevrsna pretpostavka i izvor zakona. Red ili ustrojstvo je poredak vrednosti a zakon je ne samo sredstvo za zaštitu već i proizvod tih vrednosti. Fundamentalni uticaj političke i ideološke strukture države na stanje kriminaliteta, kao i na oblike i forme njegove kontrole najkonkretnije se pokazao na primeru zemalja u tranziciji, od socijalističko-komunističkih ka liberalno-kapitalističkim oblicima društveno političkog organizovanja. Porast kriminaliteta predstavlja po mnogima znak nazadovanja društvenih odnosa, znak nemoći državnih institucija da mu se adekvatno suprostave, ili još oštrije rečeno, kriminal je kako stvarna pretnja tako i simbol sloma društvenog poretka. Pobuna protiv „krize bezbednosti“ je sve glasnija a konfuzija pri tom sve veća. Kriminologija i krivično pravo nisu u stanju da ponude brz i adekvatan odgovor na ovu konfuziju.

Zemlje u tranziciji, opsednute ekonomskim aspektima puta ka liberalnom kapitalizmu, doživljavaju – bivaju zapljusnute nizom negativnih posledica tog puta, pre svega kriminalitetom. U pokušajima da se sa tim izbore, najčešće se okreću uvođenju oštrijih oblika kontrole kriminaliteta, čak i po cenu manje brige za očuvanjem standarda demokratičnosti i fer tretmana. To zasigurno dovodi do pojave određenih oblika vulgarizacije legitimnih demokratskih težnji ka postizanju visokog nivoa podrške javnosti za uvođenjem pojedinih oblika socijalne politike.

Srbija je jedna od retkih evropskih, ali i zemalja zapadnog Balkana u kojoj su tendencije kretanja kriminaliteta pretrpele kako spoljne, tako i unutrašnje udare. U pitanju su, pre svega gotovo radikalne promene njenog državno-pravnog statusa sa svim nedaćama i posledicama iz toga proizašlih- kriza, sukobi, ratovi, bombardovanje, društvena dezorganizacija i sl. Sem toga, unutrašnje turbulencije – demokratska tranzicija, ekonomsko i svako drugo osiromašenje bitno su doprineli da kriminalitet i njemu srodne pojave dobiju svoje drugo lice, postanu primarni problem. Njegovo svođenje u podnošljive okvire danas predstavlja jedan od bitnih uslova za opstanak i napredak Srbije na brdovitom Balkanu. Kao posledica društvene anomije i moralne dezorganizacije Srbiju je poslednjih godina zahvatila svojevrsna sinbioza normalnih i patoloških pojava – neprirodna saradnja u „patriotskom poslu“, „pakt sa đavolom“, što je u znatnoj meri doprinelo porastu kriminala, posebno tzv. „organizovanog kriminala“.

Pre nego se fokusiramo na osnovni predmet našeg rada – kriminalitet i završne sankcije u Srbiji sa posebnim osvrtom na prividne i stvarne posledice kaznene politike – ukratko ćemo se zadržati na analizi opštih pristupa kontroli kriminaliteta.

GLOBALNE STRATEGIJE DRUŠTVENE KONTROLE KRIMINALITETA

Naučna i stručna literatura je relativno bogata pokušajima utvrđivanja modela – strategija kontrole kriminaliteta i devijantnosti uopšte. Teorijski posmatrano jasno se izdvajaju dva globalna tipa kontrole kriminaliteta – tzv. „represivna“ i strategija „nuđenja alternativa“.

Represivni tip strategija kontrole kriminaliteta više odgovara tzv. „stabilizacionim“ ili „konzervativnim“ društvenim sistemima koji se pretežno oslanjaju na eliminaciji i represiji, dok je strategija „nuđenja alternativa“ bliža razvojnim ili progresivnim društvenim sistemima gde se kontrola ostvaruje preko pronalaze-

nja afirmativnih umesto destruktivnih aktivnosti. Bazirajući se na pretpostavci da je kriminalitet najvećim delom izraz individualnih motivacija da se stekne nelegitimna prednost u trci za najvažnija društvena dobra, američki kriminolog Hirš (Andrew von Hirsch 1983.) smatra da se utvrđivanjem „troškova“ ili „cena“ putem kažnjavanja – represije na kriminalitet može uticati preko motivacione strukture izvršilaca krivičnih dela. On smatra da je najefikasniji mehanizam prevencije kriminaliteta – kažnjavanje koje se zasniva na ideji što preciznije korespondencije između oštine kazne i ozbiljnosti učinjenog dela. Poznata je njegova „linija zatvora“ kao svojevrsna granica na listi repertoara kazni, od onih koje nisu preterano zastrašujuće do onih koje imaju potencijalno zastrašujući efekat. Kao način za određivanje „linije zatvora“ Hirš uvodi tzv. „mrežu osuda“. I pored njenog prisustva u većini savremenih krivičnih zakonodavstava zasnovanih na odnosu težina dela – oština kazne, sve je više onih koji sumnjaju u pozitivne efekte zstrašujuće funkcije kazne, pogotovu lišenja slobode – zatvora.

Strategija „nuđenja alternativa“ se bazira na promeni društveno-političkog aranžmana u cilju kontrole kriminaliteta i devijantnosti. Tipičan primer ove strategije nalazimo kod tzv. „levo realističke“ konceptualizacije kontrole kriminaliteta, koja se bazira na pretpostavci da socijalno-politički antagonizmi generišu kriminalnu devijantnost, pre svega kapitalističkih društava. Na ovim osnovama je i nastala tzv. „teorija levog realizma“ koju su promovisali i razvili britanski kriminolozi Džon Li i Džok Jang (John Lea i Džok Jang 1994.) u svojoj knjizi „Šta učiniti u pogledu reda i zakona: Kriza u devedesetim godinama“ (1993). Pomenimo i njihova istraživanja „uličnog kriminala“ kao i tzv. „kriminaliteta moćnih“ u kojima se razvija ideja o „relativnom odricanju“ kao osnovnom faktoru povećanja stopa kriminaliteta u industrijskim – kapitalističkim zemljama krajem prošlog veka.

Osnovna slabost ovih strategija zasnovanih na strukturnim promenama društvenih odnosa je u nedovoljno jasnom odgovoru na pitanje kako društvena promena dovodi do novih alternativa u odnosu na postojeće ustrojstvo društva. To je posebno interesantno za zemlje u tranziciji koje prolaze put od realnog socijalizma ka liberalno kapitalističkim društvenim sistemima i šta ovakva promena nudi kao alternativu za efektivnu i što je moguće manje represivnu društvenu kontrolu, pa i kontrolu kriminaliteta. Svedoci smo čestih, gotovo iznuđenih promena u režimu i postavci zakonodavnih i kontrolnih institucija koje jasno ukazuju da još nismo pronašli pravi put – strategiju kontrole kriminaliteta na našim prostorima.

„ABOLICIONIZAM“ I „DEINSTITUCIONALIZACIJA“ - BUDUĆNOST DRUŠTVENE KONTROLE KRIMINALITETA

Značajan broj savremenih i progresivnih teoretičara ukazuje na snažno prisustvo abolicionističkih ideja, posebno deinstitutionalizacije kao realne budućnosti u društvenoj kontroli kriminaliteta. U svetlu penalnih oblika tzv. „prinudne društvene kontrole“, pre svega kazne zatvora nameće se pitanje dostižnosti korektivne promene? Nju je moguće pratiti na najmanje dva nivoa. Prvi nivo se odnosi na mogućnosti pozitivne promene – „popravke“ – korekcije onih osuđenih koji su predmet penalnog tretmana. Drugi nivo tretira promenu dominantnih

aranžmana u oblasti organizacije institucija i strategija – tzv. korekciona promena u institucionalnom - političkom značenju. Iako je i jedan i drugi nivo od izuzetnog značaja za ukupnu društvenu kontrolu kriminaliteta, novije teorijske analize više su fokusirane na institucionalni nivo korekcionih promena.

Izraelski kriminolog Stenli Koen (Stanley Cohen, 1983.) u svojoj analizi razlikuje dve glavne korekционе promene na institucionalnom nivou. Prva se, po njemu, desila između 18 i 19 veka. Karakteriše je smanjenje upotrebe kazne shvaćene kao nanošenje fizičkog bola. Razvojem visoko centralizovanih sistema za kontrolu kriminaliteta došlo je do jasne diferencijacije penalnih i institucija za „zbrinjavanje“ nekriminalizovanih oblika devijantnosti (institucije za mentalno obolele i prestupnike ometene u razvoju), povećao se broj specijalnih institucija – zatvora i azila – pojačana segregacija. Sve je to imalo za posledicu pojačanu formalizaciju procesa institucionalne kontrole kriminaliteta i jačanje uverenja da će segregacija - odvajanje prestupnika ostvariti pozitivan uticaj na smanjenje stope kriminaliteta – tzv. „hladni realizam“. Centralizovana krivično pravna, posebno penološka administracija, veći broj formiranih represivnih institucija i jasno izražena segregacija nisu dovele do značajnijeg smanjenja stope kriminala. On nastavlja da se razvija i „usavršava“, pa se stoga javlja potreba za pronalaženjem alternativnih koncepcija krivično pravnog sistema i kontrole kriminaliteta. Ove promene su već zaživele - stekle pravo građanstva u mnogim sistemima kontrole kriminaliteta. S. Koen ih naziva „drugom korekcionom promenom“.

Suštinu savremenog sistema društvene kontrole kriminaliteta u institucionalnom smislu baziranoj na drugoj korekcionoj promeni čini traganje za alternativama klasičnom reagovanju na kriminalitet. Neki autori su skloni da u tim nastojanjima, koja obiluju idejama „delegalizacije“, „decentralizacije“, dekriminalizacije i deprofesionalizacije, vide korene početnih nastojanja ka postepenom napuštanju orijentacije ka institucionalnoj korektivnoj promeni koja se često u literaturi naziva „deinstitutionalizacija“. Ona se u najvećoj meri bazira na neuspesima – kritikama rezultata institucionalnog penološkog tretiranja delinkvenata i jasno izraženom revoltu protiv institucionalnog – zatvorskog tipa vaspitnog delovanja koje podstiče i neguje abolicionistička kriminologija.

Savremeni razvoj sistema društvene kontrole je u novom milenijumu krenuo sigurnim stopama ka rušenju zida između „sveta institucija“- zavodskih – zatvorskih i sveta obične javnosti – društvene zajednice. Treba reći da je taj put dosta usporen već prisutnim saznanjima da deinstitutionalizacija ima niz, kako teorijskih tako i praktičnih, ograničenja. Uvođenje neformalnih oblika institucionalne kontrole kriminaliteta od strane zajednice, u znatnom broju slučajeva, nije doveo do smanjenja, već nasuprot do zaoštavanja kontrole i povećanja prinude.

Spor – „sukob“ između ideje o popravljanju – prevaspitanju i odmazde i ispaštanja na drugoj strani, neki autori vide u podeli funkcija između organa otkrivanja i procesuiranja i organa izvršenja. Prvi i drugi treba da budu više usmereni na zadovoljavanje zahteva za kažnjavanjem – odmazdom i ispaštanjem, dok izvršenje treba da veću pažnju posveti humanijim elementima postupanja, da vaspitno-korektivna dimenzija bude primarna, a kažnjavanje bude u funkciji resocijalizacije. Ostaje, međutim i dalje velika dilema za današnje i buduće generacije da li je moguće pronaći srećni spoj između kazne i vaspitanja, pogotovu u izvršenju

institucionalnih – zavodskih sankcija. To pogotovu postaje problematično kada je kazna primarna kategorija i uslov za vaspitno korektivno delovanje.

Rezultati niza objavljenih studija o programima rehabilitacije – resocijalizacije institucionalizovanih osuđenih lica (Andrews, 1995; 1996; Gaes, Flanigan, Motiuk, & Stewart, 1999; Gendreau, & Goggin, 1996; McGuire, 1995; Lipsey, 1995; Losel, 1995; 1996) pružaju jasne empirijske dokaze o impotenciji- neefektivnosti ovih sankcija kada njihovo izvršenje nije ispunjeno – obojeno adekvatnim programima postupanja – rehabilitacije. Ovo se ne odnosi samo na proces zavodske – zatvorske zaštite, nego i na tretman u zajednici, nakon izlaska osuđenih iz zavodske ustanove. Nedelotvornost samog zatvaranja i nužnost postojanja adekvatnog programa postupanja, posebno tretmana u zajednici, glavni su rezultati na koje ukazuje većina savremenih naučnih radnika, istraživača i praktičara u oblasti penološke prakse.

KAZNENA POLITIKA U SRBIJI

Srbija je u novi milenijum ušla opterećena društvenom i moralnom krizom, tranzicionim tokovima i ekonomskim sunovratom. Porast kriminaliteta i socijalnih devijacija, na jednoj strani i pad efikasnosti politike njihovog sprečavanja i suzbijanja na drugoj strani, direktna su posledica ovih i niza drugih nedaća koji su zahvatili ove balkanske prostore. Sve je više onih koji veruju da je ovakvo stanje podstaklo širenje uverenja da je kažnjavanje najefikasnije sredstvo za njegovo sprečavanje i suzbijanje („batina je iz raja izašla“). Čak ima i onih koji su skloni da tvrde kako je kriminalitet u porastu i zato što je oslabila oštrica kažnjavanja. Stoga se kao nužnost i jedino racionalno rešenje nameće potreba za zaoštavanjem kaznene politike. Sve su prisutnija zalaganja bihevijoralno orjentisanih istraživača da kaznu i kažnjavanje treba posmatrati kao bitne faktore vaspitno korektivnog delovanja. Blago ili neadekvatno delovanje svih učesnika u procesu (zakonodavstvo, policija, tužilaštvo, sudstvo), neujednačenost i sporost u reaganju, nestručnost u obavljanju posla, korupcija, najbitnije su karakteristike kaznene politike u Srbiji. Ovakva i njemu slična stanovišta su sve prisutnija u našoj javnosti! Da li je baš sve tako, pogotovu posmatrano iz ugla stvarnih posledica – ovakvih pogleda i nastojanja?

Ovom prilikom ćemo pokušati da se na jedan pomalo neuobičajen način osvetlimo i komentarišemo neke od posledica kaznene politike u Srbiji. Koristićemo se prevashodno našoj javnosti dostupnim podacima i izveštajima o ovom pitanju. Posebno ćemo se fokusirati na primenu i izvršenje kazne zatvora i ostalih zavodskih sankcija, koje po nizu elemenata predstavljaju najoštrij odgovor društva i njegovog pravosudnog sistema na najteže vrste i oblike kriminaliteta i njemu srodnih pojava.

Većina dosadašnjih, po broju i kvalitetu dosta oskudnih istraživanja bavila su se kaznenom politikom našeg društva, delovanjem državnih organa u njenom ostvarivanju, posebno kaznenom politikom pravosudnog sistema i njegovom doprinosu ukupnim rezultatima suprostavljanja kriminalitetu (Ćirić J., Đorđević Đ., Sepi R., 2006.) Nažalost, većina reformskih zahvata u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj sferi suprostavljanja ovoj pojavi nisu se oslanjala na rezultate ovih istraživanja, već više na političku klimu u društvu – državi i neka međunarodna

iskustva i rešenja. Značaj ovih elemenata je, po našem uverenju, znatno umanjen i zbog toga što se nije vodilo dovoljno računa o potrebi da se kontinuirano i na nauci zasnovan način prati i izučava naša stvarnost u oblasti suprostavljanja kriminalitetu, i na toj osnovi projektuju nova i ugrađuju pozitivna međunarodna iskustva i rešenja na svim nivoima. Stalne i česte promene u politici borbe protiv kriminaliteta i krivičnom zakonodavstvu jasno ukazuju da Srbija još nije pronašla prave odgovore – puteve, - stvarni reformski zahvati strategije i konkretna rešenja. Tzv. promene „iznutra“ – stvarni reformski zahvati predstavljaju bitan pokazatelj „iskrenih namera“ nosilaca tih aktivnosti u našem društvu da doprinesu tim promenama.

STATISTIČKE EVIDENCIJE O KRIMINALITETU I KAZNENOJ POLITICI U SRBIJI – OPŠTI POKAZATELJI

Na samom početku valja istaći da stvarne razmere „zločina“ – kriminaliteta na bilo kom području, pa i u Srbiji nisu u celini dostupne. Savremena nauka još nije pronašla pouzdane metode i tehnike za osvetljavanje tzv. „tamne brojke“ – neotkrivenog i skrivenog kriminaliteta (Ignjatović, Đ., 2009.). Iako značajno doprinosi ukupnom sagledavanju ove pojave primena statistike se ne može uzeti kao jedini pouzdani metod. Pojedine statističke evidencije često se mogu upotrebiti u tzv. „zavođenju“ naučne i pogotovu laičke javnosti. Ono se kreće od skrivanja – minimiziranja do dramatizacije stanja kriminaliteta – „alarmantna statistika“ – „časovnik zločina“ (Kappler, V., 2000.). Stoga prilikom korišćenja ovih statistika moramo imati u vidu da su podaci navedeni u njima „više pokazatelj kako građani i zvanični organi odgovaraju na zločin, nego što su indikator ukupnosti ovih ponašanja“ (Ignjatović, Đ., 2009. str. 106).

Nezavisno od napred istaknutih kritika i ograničenja u primeni statistike u izučavanju kriminaliteta, mnogi s pravom ističu da su statističke evidencije koje vode zvanični organi socijalne kontrole – policijske i statistike pravosuđa od izuzetne važnosti za sticanje saznanja o njegovim razmerama i karakteristikama. One mogu poslužiti i kao jedan od najpouzdanijih indikatora efikasnosti rada organa i službi koje ih vode. Praksa poznaje i tzv. „zavodske statistike“ koje sadrže podatke o osuđenim licima u zatvoru. Mada neki smatraju da se na osnovu njih ne može suditi o svetu zločinaca (Hans von Hentig, 1959.) one imaju višestruku vrednost. Na osnovu ovih evidencija se može sagledati kojim putevima i sa kojom efikasnošću ide izvršenje kazne zatvora i kakvi su korektivni, organizacioni i ekonomski efekti lišenja slobode.

U analizi koja sledi ukratko ćemo se osvrnuti na neke osnovne statističke pokazatelje kriminaliteta u Srbiji poslednjih 5 godina. U pitanju su podaci o prijavama i osudama punoletnih i maloletnih izvršilaca krivičnih dela kao i vrsti dela, sankciji, kvoti – stopi kriminaliteta i „časovniku zločina“.

Tabela br.1: Učestalost kriminaliteta punoletnih i maloletnih osoba prema prijavama i osudama u Srbiji (2003-2007)

Godine	Prijave			osude		
	punoletni	maloletni	svega	punoletni	maloletni	svega
2003	95733	2415	98148	33017	2080	35097
	97,54%	2,46%	100	94,07%	5,93%	100
2004	88453	3120	91573	34239	1983	36222
	96,59%	3,41%	100	94,67%	5,33%	100
2005	100536	2945	103481	36901	2234	39135
	97,15%	2,85%	100	94,29%	5,71%	100
2006	105701	3041	108742	41422	1566	42988
	97,20%	2,80%	100	96,36%	3,64%	100
2007	98702	3434	102136	38694	1996	40690
	96,64%	3,36%	100	95,09%	4,91%	100
Ukupno	489125	14955	504080	184273	9859	194132
%	97,03%	2,97%	100	94,92%	5,08%	100
Prosek	97825	2991	100816	36856	1972	38826

a) Obim kriminaliteta u Srbiji je relativno visok. U posmatranom periodu evidentirano je iznad 500 000 izvršilaca krivičnih dela – više od 100 000 izvršilaca godišnje u proseku. Prema više od 194 000 lica izrečena je neka od krivičnih sankcija – oko 39000 godišnje u proseku. Učešće osuđenih u broju prijavljenih je nešto iznad 38%, dok je učešće prijavljenih maloletnika u ukupnom broju prijavljenih oko 3%, a njihovo učešće u ukupnom broju osuđenih iznad 5%. U poređenju sa prethodnim periodima, nivo učešća je viši (1978. – 3,8%), ali znatno manji u odnosu na 1992. god. (9%). Relativno visok nivo učešća maloletnika u ukupnoj populaciji osuđenih i prisutne oscilacije posledica je porasta maloletničkog kriminala, ali i pada efikasnosti rada pravosudnih organa.

b) Kriminalitet u Srbiji je iz prisutne oscilacije u stagnaciji i blagom porastu. Na to ukazuju podaci o prijavljenim učinocima po godinama koji se uz blagi rast i stagnaciju ustalio na oko 100 000. Podaci o broju osuđenih poslednjih godina beleži stalni rast, ali on nije značajno izražen. To zasigurno odudara od često izricanih ocena i procena o gotovo alarmantnom porastu kriminaliteta u Srbiji, pogotovu maloletničkog.

c) Opšti kriminalitet, a posebno maloletnički je imovinskog karaktera. U strukturi prijavljenih punoletnih dominiraju učinoci krivičnih dela protiv imovine (56%), dok je u kategoriji osuđenih znatno manje - oko 29%. Maloletni učinoci dela imovinskog karaktera učestvuju sa gotovo 79% u ukupnom broju mladih prestupnika. U odnosu na prethodne periode vidljiv je pad učešća imovinskog kriminala u ukupnoj masi za 10%, i na drugoj strani povećanje broja izvršilaca krivičnih dela protiv života i tela i dela sa elementima nasilja – nasilnički kriminalitet. Nasilničko ponašanje je bitno obeležje kriminaliteta punoletnih u Srbiji (oko 35%) i posebno maloletničkog – oko 60% u poslednjim godinama posmatranog perioda.

Za ukupno sagledavanje kriminaliteta, posebno stepena društvene opasnosti i efikasnosti u njegovom sprečavanju i suzbijanju od značaja su podaci učinocima i njihovoj dostupnosti organima formalne socijalne kontrole.

Tabela br. 2: Učešće krivičnih prijava sa nepoznatim učiniocem u ukupnom broju prijavljenih u Srbiji (2003-2007)

Godina	Prijave				Svega	
	nepoznat učinilac		poznat učinilac			
	Broj	%	broj	%	broj	%
2003	37680	39,36	58053	60,64	95733	100
2004	27812	31,44	60641	68,56	88453	100
2005	38166	37,96	62370	62,04	100536	100
2006	41731	39,48	63970	60,52	105701	100
2007	36710	37,19	61992	62,81	98702	100
Ukupno	182099	37,22	307026	62,88	489125	100
Prosek	36420		61405		97825	

Znatno broj krivičnih prijava nadležni organi podnose protiv nepoznatih izvršilaca. To se i moglo očekivati imajući u vidu činjenicu da je proces otkrivanja na početku. Međutim, zabrinjava visok procenat prijava sa nepoznatim izvršiocem – u proseku iznad 37% za posmatrani period. To praktično znači da u više od trećine slučajeva izvršilac ostaje nepoznat, što znatno povećava složenost kriminaliteta u Srbiji i umanjuje efikasnost njegovom suprostavljanju.

KVOTA KRIMINALA I ČASOVNIK ZLOČINA U SRBIJI

Stopa – kvota kriminaliteta predstavlja bitan pokazatelj kriminaliteta na određenom prostoru (Ignjatović Đ. 2007). Ona predstavlja broj dela ili učinilaca na 100 000 stanovnika jedne zemlje istog uzrasta. Kvota prijavljenih punoletnih učinilaca krivičnih dela u Srbiji je 2003. god. iznosila 1587, stopa prijavljenih maloletnika 487 (ukupna kvota prijavljenih 1504), dok je 2007. godine za punoletne iznosila 1602, za maloletnike 612 (ukupno – 1553). U kategoriji osuđenih lica u 2003. god. ukupna kvota je znatno niža – 538 (za punoletne -547, za maloletnike 420). U 2007. god. ukupna stopa presuđenog kriminaliteta je 585 (za punoletne -596, za maloletnike 417).

„Časovnik zločina“ se u literaturi dosta kritikuje, ali je među istraživačima često upotrebljavan za izračunavanje – izražavanje stanja kriminaliteta u jednoj zemlji. Ilustracije radi u Srbiji se u posmatranom periodu (2003-2007) na svakih 5,2 minuta izvrši jedno krivično delo na osnovu podnetih krivičnih prijava, dok se posmatrano preko kategorije osuđenih krivična dela su vršena na svakih 13,3 minuta. Mereno istim postupkom u Srbiji se u poslednje 4 godine na svaki 18 minuta neko liši slobode po svim osnovama, a na svakih 52 minuta uhapsi – pritvori. Ovde se ne računa tzv. policijski pritvor.

Osnovni predmet našeg rada oslobađa nas obaveze detaljnije analize ostalih bitnih pokazatelja kriminaliteta u Srbiji. Našu pažnju ćemo više usmeriti na krivično pravnu reakciju kako na kriminalitet punoletnih tako i mladih sa naglaskom na stanje u oblasti izvršenja zavodskih sankcija.

Tabela br. 3.: Osuđena punoletna lica prema vrsti sankcije

Sankcije	Godine					
	2003	2004	2005	2006	2007	Svega
Zatvor	10575	10581	10361	11224	8576	51317
	32,0%	30,9%	28,1%	27,1%	22,2%	27,8%
Uslovna osuda	15109	15664	18051	21504	21702	92030
	45,8%	45,8%	48,9%	51,9%	56,1%	49,9%
Novčana kazna	7032	7654	8063	8033	7413	38195
	21,3%	22,4%	21,9%	19,4%	19,2%	20,7%
Sudska opomena	250	299	298	472	472	1791
	0,8%	0,9%	0,8%	1,1%	1,2%	1,0%
Vaspitne mere	13	8	43	15	69	148
	-	-	0,1%		0,2%	0,1%
rad u jav. Interesu	-	-	-	-	48	48
	-	-	-	-	0,1%	-
Ostale sankcije	43	33	85	174	412	747
	0,1%	0,1%	0,2%	0,4%	1,1%	0,4%
Ukupno	33017	34239	36901	41422	38694	184273
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Podaci jasno pokazuju da se u Srbiji poslednjih godina kao krivična sankcija najzastupljenija uslovna osuda (50%). Vidljiv je i kontinuirani porast njenog učešća u ukupnom broju izrečenih sankcija za više od 10 indeksnih poena. Druga po učestalosti primene je kazna zatvora. Iznenađuje pad njenog učešća u ukupnoj masi sankcija poslednjih godina u Srbiji. Za razliku od prethodnih, novčana kazna se ustalila na 20%, što u odnosu na devedesete godine predstavlja znatno smanjenje za neverovatnih 25%.

Stalni porast broja izrečenih kazni zatvora i uslovnih kazni zatvora u javnosti su stvorile prividno uverenje da je došlo do zaoštavanja kaznene politike u Srbiji. Pad učešća bezuslovne kazne zatvora u ukupnom broju sankcija ukazuje da do tog „zaoštavanja“ stvarno nije došlo. To ne bi smelo da nas navede na zaključak da je naša kaznena politika „blaga“, neadekvatna i neprimerena, kako se to često u javnosti može čuti. Za takve stavove potrebna je jedno ozbiljnija analiza!

Tabela br. 4.: Osuđena maloletna lica prema vrsti sankcije

Sankcije	Godine					
	2003	2004	2005	2006	2007	Svega
Ukupno	2080	1983	2234	1566	1996	9859
	100	100	100	100	100	100
malol.zatvor	11	10	7	17	30	75
	0,5%	0,5%	0,3%	1,1%	1,5%	0,8%
vasp.mere ukupno	2069	1973	2227	1549	1966	9784
	99,5%	99,5%	99,7%	98,9%	98,5%	99,2%
discipl. Mere	970	936	977	587	886	4356
	46,8%	47,4%	43,9%	37,9%	45,1%	44,5%
mere poj. Nadzora	1037	957	1170	860	995	5019
	50,1%	48,5%	52,5%	55,5%	50,6%	51,3%
ZVM	62	80	80	102	81	405
	3,0%	4,1%	3,6%	6,6%	4,1%	4,1%

Za razliku od punoletnih izvršilaca krivičnih dela, društveno opredeljenje ka „vaspitanju a ne kažnjavanju“ artikulisano je kroz primenu krivičnih sankcija u kojima dominiraju vaspitne mere (99,2%). Kazna maloletničkog zatvora se veoma retko izriče, 4 puta manje nego u ranijim periodima (Ilić Z. 2007). Karakteristični su podaci za poslednje dve godine posmatranog perioda, gde je vidljiv porast broja izrečenih kazni prema maloletnicima.

U strukturi vaspitnih mera dominiraju mere pojačanog nadzora (51,3%) i disciplinske mere

(44,5%), dok su zavodske mere zastupljene sa oko 4%.

Promene u zakonodavstvu za mlade u sukobu sa zakonom dovele su do uvođenja „vaspitnih naloga“ kao mera restorativne pravde. U 2007. god. nadležna tužilaštva i sudije za maloletnike su doneli odluke o primeni 57 vaspitnih naloga.

Poslednjih godina naučnoj, stručnoj i laičkoj javnosti su postali dostupni i podaci o realizaciji tzv. „zavodskih sankcija“. Ministarstvo pravde RS – Uprava za izvršenje zavodskih sankcija u aktivnostima na reformi sistema izvršenja učinilo je značajne korake i u domenu standardizacije praćenja i obaveštavanja javnosti o radu i rezultatima u izvršenju zavodskih sankcija, posebno lišenja slobode i kazne zatvora kao najstrožije sankcije. U analizi koja sledi posebno ćemo se pozabaviti nekim rezultatima – podacima izloženim u ovim Izveštajima za period od 2005-2008 godine.

Tabela br. 5.: Kretanje ukupnog broja osoba lišenih slobode u Srbiji (2005-2008)

kategorije lišenih slobode	Godine				
	2005	2006	2007	2008	Svega
Osuđeni	11917	12711	13668	14214	52510
	42,6%	43,8%	45,4%	43,1%	43,7%
Pritvoreni	9903	10014	10461	12086	42464
	35,4%	34,5%	34,8%	36,7%	35,4%
prekršajno kažnjeni	5530	5744	5388	6093	22755
	19,8%	19,8%	17,9%	18,5%	19,0%
Ostali	602	563	578	571	2314
	2,2%	1,9%	1,9%	1,7%	1,9%
Ukupno	27952	29032	30095	32964	120043
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Za celovito sagledavanje kriminaliteta, posebno društvene – državne reakcije u oblasti sprečavanja i suzbijanja od posebnog su značaja pokazatelji o primeni najstržijih mera socijalne kontrole. Lišavanje slobode različitih kategorija osoba u sukobu sa zakonom (osuđenih, lečenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih) oduvek je izazivalo posebno interesovanje javnosti.

U poslednjih 5 godina broj osoba lišenih slobode je u stalnom porastu. U Srbiji se godišnje prosečno oko 30 000 lica liši slobode – 82 osobe dnevno. Zabrinjava podatak da se svake godine ovaj broj uvećava za oko 1000. Ovi podaci stvaraju privid da se zaoštava sistem socijalne kontrole na ovim prostorima! Međutim, podaci o oblicima lišenja slobode bacaju novo svetlo na ovo pitanje.

Najveći broj osoba lišenih slobode realno pripada kategoriji osuđenih na kaznu zatvora. U poslednjih 5 godina, po tom osnovu je lišeno slobode iznad 52 500 osuđenih lica – 43,7% u odnosu na ukupan broj lišenih slobode u Srbiji. Na drugom mestu po učestalosti je institucija pritvora, koji se na ovim prostorima poslednjih godina obilato koristi. U Srbiji se prema raspoloživim podacima godišnje prosečno pritvori iznad 10 000 osoba -35,4%, što predstavlja poseban problem, pogotovu sa stanovišta poštovanja uslova za njegovu primenu kao i uslova za boravak pritvorenih. Kategorija prekršajno kažnjenih – kazna zatvora za prekršaj, učestvuje sa oko 19% u ukupnoj masi lišenih slobode.

Treba ipak napomenuti da se ovi podaci odnose na broj izvršenja. Stvarni broj je znatno manji zbog promena statusa lišenih slobode ili promene ustanove – premeštaja tokom godine.

Tabela br. 6.: **Punoletni osuđeni na kaznu zatvora po načinu prijema u Srbiji (2005-2008)**

Način prijema	Godine				Svega
	2005	2006	2007	2008	
Sami sa slobode	2268 35,0%	2401 33,8%	2804 35,3%	3231 40,5%	10704 36,3%
Privedeni	2646 40,8%	2216 31,2%	2258 28,4%	2423 30,4%	9543 32,4%
Iz pritvora	1147 17,7%	922 13,0%	1321 16,7%	1052 13,2%	4442 15,1%
Premešteni	369 5,7%	1362 19,2%	1276 16,1%	1038 13,0%	4045 13,7%
Bekstvo	28 0,4%	167 2,4%	218 2,7%	178 2,2%	591 2,0%
Ostali	30 0,4%	27 0,4%	56 0,7%	61 0,8%	174 0,6%
Ukupno	6488 100%	7095 100%	7933 100%	7983 100%	29499 100%

Način prijema osuđenih u ustanove za izvršenje kazne zatvora od velike je važnosti za dalji tok i efekte tretmana. Poznato je da relativno mali broj osuđenih ovu kaznu prihvata, već sve čini da je, ako za to postoje mogućnosti, izbegne. Stoga nas nije iznenadio podatak da više od 30% osuđenih se u zatvor nasilno privede. Tek nešto više od 36% populacije osuđenih na izvršenje dolazi dobrovoljno sa slobode. Znatno broj osuđenih na izvršenje dolazi direktno iz pritvora – u proseku 15%. Poslednjih tri godine posmatranog perioda karakteristične su po pojavi kategorije „premešteni“ iz jedne u drugu ustanovu što znatno utiče na povećanje broja osuđenih u zavodskim ustanovama za gotovo 14%. Ovaj podatak snažno utiče na stvaranje utiska da su naše ustanove prebukirane – prenaseljene. Stvarno stanje je ipak znatno blaže. Ipak se mora priznati da je broj zatvorske populacije u porastu. Međutim, ne treba zanemariti ni činjenicu da je daleke 1966. godine samo u KPU u Nišu, Požarevcu i Mitrovici bilo smešteno (5725) osuđenih, što je približno isti broj u 28 zavodskih ustanova danas u Srbiji.

„Osuđeni na čekanju“ – kategorija koja preti da na ovim prostorima po broju pretekne osuđene u izvršenju, predstavljaju poseban problem. Podatak da je u Srbiji na dan 24. 04 2009. god. bilo 5472 presude koje su na čekanju. Ovakva formulacija može da izazove određenu zabunu i nerazumevanje. Reč je ustvari o

jednoj relativno heterogenoj populaciji pravosnažno osuđenih na kaznu zatvora koji ili čekaju na poziv ili na sve zakonske i druge načine pokušavaju da izbegnu odlazak u zatvor. Pravosudne institucije pokušavaju da ovakvo stanje pravdaju prethodno istaknutom prenaseljenošću ustanova ovog tipa, mada se nikada nije desilo da osuđeni zbog toga bude vraćen kući na tzv „čekanje“. Ovaj, kao i niz drugih podataka upućuju nas na zaključak da je naš sistem socijalne kontrole i posebno sistem izvršenja zavodskih sankcija u ozbiljnoj krizi!

Tabela br. 7.: Recidivizam osuđenih na kaznu zatvora u Srbiji (2005-2008)

Godine	Primarni		Povratnici		Svega	
2005	2740	42,2%	3748	57,8%	6488	100
2006	3313	46,7%	3782	53,3%	7095	100
2007	3399	42,8%	4534	57,2%	7933	100
2008	3707	46,4%	4276	53,6%	7983	100
Ukupno	13159	44,6%	16340	55,4%	29499	100

Povrat u bilo kom vidu predstavlja značajan indikator kriminaliteta u svim njegovim oblicima i vidovima. On je kako pokazatelj njegove složenosti, društvene opasnosti, ali i uspešnosti preventivnih i vaspitno-korektivnih poduhvata. Nas u ovom slučaju interesuje kakvo je stanje po tom pitanju u kategoriji osuđenih na kaznu zatvora. Prema izloženim podacima može se konstatovati da je u Srbiji u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija u kategoriji punoletnih zastupljenost povratnika iznad 55%. U poređenju sa stanjem u našim ustanovama iz perioda 1966. god. (Davidović D. i dr. 1970) kada je recidivista bilo 33,3%, može se konstatovati porast za više od 20%.

Tabela br. 8.: Osuđena punoletna lica prema dužini kazne zatvora u Srbiji (2005-2008)

Duzina kazne	Godine				Svega
	2005	2006	2007	2008	
Do 6 meseci	2042	2922	3009	3743	11716
	31,5%	41,2%	37,9%	46,9%	39,7%
6 meseci – 1 godine	1491	1416	1863	1517	6287
	23,0%	20,0%	23,5%	19,0%	21,3%
Preko 1 god.	2955	2757	3061	2723	11496
	45,5%	38,9%	38,6%	34,1%	39,0%
Ukupno	6488	7095	7933	7983	29499
	100	100	100	100	100

Za ukupno sagledavanje stanja u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija, posebno pretpostavki sa vaspitno-korektivno delovanje je dužina – visina kazne. Kratke kazne – do 6 meseci su najzastupljenije u kategoriji punoletnih osuđenih lica. One participiraju sa gotovo 40% u odnosu na ukupan broj primljenih tokom posmatranog perioda. Neznatno manje – 39% u proseku pripada populaciji osuđenih sa kaznom preko 1 godine. Za nas je od posebnog značaja i kategorija osuđenih sa kaznom u rasponu od 6 meseci do godinu dana –preko 21%.

Tabela br. 9.: Starost punoletnih osuđenih na kaznu zatvora u Srbiji

Starost	Godine				Svega
	2005	2006	2007	2008	
18-21 god	254	227	272	332	1085
%	3,9	3,2	3,4	4,2	3,7
21-27 god	1816	2017	2394	2368	8595
%	28,0	28,4	30,2	29,7	29,1
27-39 god	2814	2697	2937	3154	11602
%	43,4	38,0	37,0	39,5	39,3
39-49 god	1050	1221	1468	1223	4962
%	16,2	17,2	18,5	15,3	16,8
Preko 49 god	554	933	862	906	3255
%	8,5	13,2	10,9	11,3	11,1
Ukupno	6488	7095	7933	7983	29499
%	100	100	100	100	100

Starost – uzrast osuđenih u vreme njihovog boravka u ustanovi, uz ostala socijalna obeležja predstavlja bitan element za njihovu klasifikaciju i tretman. Podaci izloženi u prethodnoj tabeli jasno pokazuju da je najzastupljenija populacija u starosnom intervalu između 27 i 39 godina – 39,3%. Druga po učestalosti je kategorija osuđenih na uzrastu od 21-27 godina – 29,1%. Ove dve kategorije osuđenih pripadaju mlađem uzrastu, pa se može konstatovati da relativno mlađe osobe preovlađuju u populaciji institucionalizovanih osuđenih lica u Srbiji – preko 68%. Tendencija „podmlađivanja“ nosilaca kriminalnih aktivnosti predstavlja jedno od bitnih obeležja ove pojave u Srbiji.

Tabela br.10.: Osuđena lica otpuštena sa izdržavanja kazne u Srbiji (2005-2008)

Način otpuštanja	Godine				Svega
	2005	2006	2007	2008	
Kazna istekla u celosti	3393	3879	4304	4669	16245
	53,8	55,8	57,9	62,2	57,6
Uslovno otpušten	2432	1561	1735	1476	7204
	38,6	22,4	23,4	19,7	25,6
Bekstvo – udaljenje iz zavoda	/	1	8	166	175
	/	/	0,1	2,2	0,6
Premeštaj u druge zavode	380	1362	1276	1038	4056
	6,0	19,6	17,2	13,8	14,4
Ostali načini	96	153	105	156	510
	1,5	2,2	1,4	2,1	1,8
Ukupno	6301	6956	7428	7505	28190
	100	100	100	100	100

Način otpuštanja osuđenih iz ustanova predstavlja bitan pokazatelj kaznene politike, pogotovu politike izvršenja zavodskih kazni u Srbiji. S obzirom na porast populacije osuđenih na prijemu i ovde je vidljiv porast broja otpuštenih. Najveći broj osuđenih se otpušta nakon isteka kazne u celosti. Za posmatrani period on se kretao između 53 i 62% u odnosu na ukupan broj otpuštenih. Ovaj podatak

jasno ukazuje na stanovište da naša politika u ovoj oblasti, pre svega politika nadležnih sudova nije ni malo blaga.

Ovome u prilog ide podatak o relativno malom učešću uslovno otpuštenih – oko 25%, uz jasnu tendenciju smanjenja broja poslednjih godina. Znači raste broj otpuštenih, a smanjuje se broj uslovno otpuštenih osuđenih.

Kategorija „premešteni u druge zavode“ priključena je ovoj tabeli iako faktički ne dolazi do pravog otpuštanja iz ustanove. Za posmatrani period više od 4000 osuđenih je osetilo „blagodeti“ ovog čina. To ne samo da je prividno povećalo broj osuđenih i otpuštenih iz zavoda u Srbiji, nego je značajno opteretilo rad i funkcionisanje samih ustanova i bitno umanjilo šanse za njihovu uspešnu resocijalizaciju i integraciju u društvo. Sem toga ovim je potpuno stavljena van snage rasporedno rešenje i eksterna kategorizacija ustanova za izvršenje kazni zatvora u Srbiji.

Tabela br. 11.: Kretanje broja maloletnika na izvršenju zavodskih mera u Srbiji (2005-2008)

	Godine				
	2005	2006	2007	2008	Svega
Ukupno	288	290	262	293	1133
Primljeni	85	78	70	111	344
Otpušteni	76	98	80	60	314
stanje na dan 31.12.	212	192	182	233	819
KPZ Valjevo	34	33	36	42	145
VPD Kruševac	178	159	146	191	674

Na početku analize izloženih pokazatelja valja istaći da se oni odnose samo delimično na maloletnike smeštene u dve zavodske ustanove – KPZ –Valjevo i VPD –Kruševac. Ostale zavodske vaspitne ustanove (3) ne pripadaju pravosudnom, već socijalnom sistemu pa stoga nisu statistički praćene. Ukupan broj „maloletnika“ u izvršenju zavodskih mera se kretao oko 290 po pojedinim godinama. Stanje u pogledu realnog broja je za 30% niže što se i očekivalo imajući u vidu veliku fluktuaciju ove populacije tokom godine. Razlike u broju osuđenih maloletnika između VPD i KPZ nisu posledica razlike u kapacitetima ovih ustanova već u politici uputnih organa – sudova koji kaznu maloletničkog zatvora retko izriču, pa je stoga ova ustanova već odavno, samo po imenu podseća na maloletnički zatvor.

Na ukupno stanje u oblasti izvršenja zavodskih sankcija prema maloletnicima u Srbiji odražavaju se i problemi vezani za uzrast populacije.

Tabela br. 12.: Starost – uzrast „maloletnika“ na izvršenju zavodskih sankcija u Srbiji (2005-2007)

Starost	Godine			Svega
	2005	2006	2007	
14-16 god	17	12	14	43
	5,9	5,0	5,3	5,4%
16-18 god	82	81	88	251
	28,5	33,7	33,6	31,8%
Preko 18 god	189	147	160	496
	65,6	61,3	61,1	62,8%
Ukupno	288	240	262	790
	100	100	100	100

Kada bi smo izložene podatke analizirali ne uzimajući u obzir zakonske granice maloletstva kao i tendenciju uspostavljanja posebnog pravosuđa za mlade u Srbiji, ne bi smo mogli ništa neobično konstatovati, osim da ovde ne važi prethodno izložena konstatacija da se kriminalna populacija „podmlađuje“! Međutim, podaci jasno pokazuju da se ovde u najvećoj meri i ne radi o populaciji „pravih maloletnika“ - njihov broj se permanentno smanjuje i već je ispod 100, dok se broj osoba iznad 18 godina premašio cifru od 60%. Posmatrano iz ovog ugla osnovano se može pretpostaviti da će dok profunkcioniše pravosuđe za mlade, dok mnogi članovi novog zakona o maloletnicima zažive, mi ćemo u institucijama ovog tipa izgubiti maloletnike, pa tada neće biti stvarne potrebe za primenom onih zakonskih i podzakonskih propisa koji se odnose na institucionalnu zaštitu mladih u sukobu sa zakonom u Srbiji.

Procesi demokratizacije u RS poslednjih decenija izoštrili su mnoga pitanja vezana za delovanje i funkcionisanje društva – države i život njenih građana. Jedno od tih osetljivih problema – pitanja koje u poslednjih godina opterećuju i dele našu javnost jeste pitanje hapšenja, odnosno privremenog zadržavanja – pritvaranja osoba za koje se osnovano sumnja da su izvršila neko kriminalno delo, kao i da postoji realna opasnost da bi njegovo prisustvo na slobodi ugrozilo prethodni postupak iz bilo kog razloga. Ovo osetljivo pitanje ukupnog delovanja ne samo pravosudnog sistema nego i policije, sredstava javnog informisanja sve više postaje predmet različitih pogleda i ocena kako laičke tako i stručne javnosti. Naše je stanovište da se institucija –hapšenja – pritvaranja poslednjih godina obilato koristi, da je i previše otvorena za javnost što sve ne doprinosi sprovođenju efikasnog i korektnog krivičnog postupka i utvrđivanju prave istine i na toj osnovi valjane odluke nadležnih organa. Javna promocija institucije hapšenja – privremenog lišavanja slobode više šteti nego koristi ukupnoj borbi protiv kriminala. Javnost se mora više fokusirati na krajnji ishod i na ubrzanje postupka, na njegovu zaštitu od „rupa u zakonu“. To se posebno odnosi na dela sa većom društvenom opasnošću – organizovani kriminal i različiti vidovi korupcije. Danas se nažalost dešava obrnuto, što je delo teže to postupak i njegovom okviru i pritvor traje duže!

Tabela br. 13.:Kretanje broja pritvorenih lica u Srbiji (2005-2008)

Pritvorena lica	Godine				Svega
	2005	2006	2007	2008	
Ukupan broj	8214	8138	8832	9907	35091
Otpušteni –ukupno	8027 100%	8413 100%	8299 100%	9713 100%	34452 100%
Pušteni na slobodu	6735 83,9%	7424 88,2%	6897 83,1%	8564 88,2%	29620 86,0%
Upućeni na izdržavanje kazne	1147 14,3%	922 11,0%	1321 15,9%	1052 10,8%	4442 12,9%
Ostali	145 1,8%	67 0,8%	81 1,0%	97 1,0%	390 1,1%
Stanje na dan 31. XII.	1876	1601	2162	2373	8012

Na osnovu uvida u napred izložene pokazatelje može se konstatovati:

- Ukupan broj pritvorenih lica u Srbiji je u stalnom porastu. U poslednje 4 godine ovom merom je obuhvaćeno preko 35000 osoba.
- Najveći deo pritvorenih se posle sprovedenih istražnih radnji pušta na slobodu -86%, dok se godišnje prosečno preko 1000 pritvorenih upućuje na izdržavanje kazne -oko 13%.
- u zavodskim ustanovama – pritvorskim jedinicama se u Srbiji prosečno nalazi oko 2000 lica, što značajno opterećuje zatvorske kapacitete. OZ u Beogradu je praktično sve svoje kapacitete stavio u službu pritvaranja osumnjičenih.

U nastojanju da naučnu i stručnu javnost upoznamo sa našim pogledima na stanje kriminaliteta u Srbiji, posebno u oblasti njegove zavodske – institucionalne kontrole, najveći deo naših analiza posvetili smo sagledavanju stvarnih i prividnih posledica kaznene politike. Analizirajući obilje statističkih pokazatelja o radu ustanova za izvršenje zavodskih sankcija u Srbiji konstatovali smo da je sistem opterećen nizom problema nedostataka koji znatno usporavaju njegov razvoj i prilagođavanje savremenim dostignućima penološke teorije i prakse. Međutim, kazneno-popravni sistem su i ljudi a ne samo procedure i brojevi. Moguće je iznaći i uspostaviti sve neophodne instrumente, procedure, smernice, zakone i podzakonska akta, ali bez ljudi i njihove pune posvećenosti ovoj misiji, njihove spremnosti da podržavaju različite inicijative –nove načine delovanja unutar svojih nadležnosti neće ni biti svetle budućnosti za zavodske sankcije, odnosno zavodski – institucionalni tretman osuđenih lica.

LITERATURA

1. Andrews, D.A. (1995). The Psychology of Criminal Conduct and Effective Treatment. In J. McGuire (Ed.). What Works? Reducing Reoffending. (str. 35-62). New York: Wiley.
2. Andrews, D.A. (1996). Recidivism is predictable and can be influenced: An update. Forum on Corrections Research, 8 (3), 42-44.
3. Berki, R.N., (1986.), Security and society: Reflections on law, order and politics, J.M. Dent and Sons, London and Melbourne.
4. Bilteni Zavoda za statistiku RS 2003., 2004., 2005., 2006., 2007.
5. Cohen, S. (1983.), „Social-control talk: Telling stories about correctional change“, u Garland, D. Young, P. (urs.) (1983).
6. Ćirić J., Đorđević Đ., Sepi R., (2006), Kaznena politika sudova u Srbiji, Centar za mir i razvoj demokratije, Beograd.
7. Davidović, D., Matić, O., Vukadinović, B., Vučinić, B., (1970). Kategorizacija kazneno-popravnih domova i klasifikacija osuđenih u Jugoslaviji, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.
8. Gaes, G., Flanagan, T., Motiuk, L.L., & Stewart, L., (1999). Adult correctional treatment. In prisons (M. Tonry & J. Petersilia, Eds). Chicago: University of Chicago Press.

9. Gendreau, P., & Goggin, C. (1996). Principles of Effective Correctional Programming. Forum on Corrections Research, 8(3), 38-41.
10. Godišnj izveštaji o radu uprave za izvršenje zavodskih sankcija za 2005., 2006., 2007., 2008. Ministarstvo pravde – Uprava za izvršenje zavodskih sankcija, Beograd
11. Ignjatović, Đ. (2007). Stanje kriminaliteta u Srbiji – analiza statističkih podataka, Stanje kriminaliteta i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet, Beograd, str. 82-104.
12. Ignjatović, Đ. (2009). Metodologija istraživanja kriminaliteta, Pravni fakultet, Beograd.
13. Ilić, Z., (2007) Kriminalitet mladih i reforma pravno-institucionalne zaštite u Srbiji, Stanje kriminaliteta i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet, Beograd, str. 296-314).
14. Kaiser G. (1985). Criminologia, Milano.
15. Kappler, V. Blunberg M. and Potter G. (2000)., The Mythology of Crime and Criminal Justice, Prospect Heights.
16. Lea, J. I Young, J. (1984), What is to be done about law and order: Crisis in the eighties, Penguin Books Ltd.
17. Lipsey, M. (1995). What do We Learn from 400 Rearch Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? In J. McGuire (Ed). What Works? Reducing Reoffending. (pp. 35-62). New York: Wiley.
18. Lozel, F. (1995). The Efficacy of Correctional Treatment: A Review and Synthesis of Meta-evaluations. In McGuire, J. (Ed.). What Works? Reducing Reoffending. (str. 79-114). New York: Wiley.
19. Lozel, F. (1996). Effective correctional programming: What empirical research tells and what it doesn't. Forum on Corrections Research, 8(3), 33-37.
20. McGuire, J. 1995. What Works? Reducing Reoffending. New York: Wiley.
21. Von Heting H., (1959) Zločin – uzroci i uslovi (prevod), Sarajevo.
22. Von Hirsch, A. (1985). Past of future crimes: Deservedness and dangerousness in the sentencing of criminals, Manchester University Press, Manchester.

CRIMINALITY AND INSTITUTIONAL SANCTIONS

- Actual and apparent consequences of penal policy in Serbia -

Zoran Ilić, Goran Jovanić

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Criminality in Serbia, its character, size and forms of manifest has been changing its face during last decades and becoming a serious disturbance in a social development. Finding adequate answers – strategies and models for its prevention and repression – bringing it into tolerable frames of requests of all essential factors, urgent and intensive activity. Perceiving of essential criminality characteristics of adults and minors in last 5 years in Serbia, especially responses of criminal-legal authorities and departments of formal social control are in our

focus. First section of this work is about perceiving modern global strategies of social criminality control and possibilities of its implementation in our country. While analyzing a great number of statistic indicators about the condition of institutional protection of the sentenced and the young opposed to law, we stated that this 'system' is in crisis. What worries is evident increment of prison population which threatens to make worthless all efforts and reforming acts in penal policy. While analyzing consequences of penal policy we made an effort to separate those with actual and apparent characters. A particular section of this work is about analyzing a problem of custody and its 'contribution' in a campaign against the most serious forms of crime in Serbia.

Key words: Criminality, minors opposed to law, institutional sanctions, penal policy, formal social control